

وحدت نوری اهل بیت علیهم السلام در زیارت جامعه کبیره

سمیه خدائی^۱

چکیده

پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) از حقیقت نوری برخوردار بوده و یکی از فضایل خاص آنها خلقت نوری شان است که هم اصل وجودشان و هم نبوت و امامت آنان موجب وجود نورانیت در جهان هستی است، هرچند کیفیت خلقت نوری آنها به دلیل فرودستی هستی و محدودیت بُرد عقلانی ما از یک سو و سعه وجودی و ارجمندی و بلندی مقام آنان از سوی دیگر برای ما کاملاً روشن نیست. خلقت نوری به آفرینش نور پیامبر اسلام(ص)، امام علی(ع) و ائمه(ع) هزاران سال پیش از خلقت آسمانها، زمین و حضرت آدم(ع) اشاره دارد.

کلید واژه: نور ، خلقت نوری ، نور اهل بیت ، زیارت جامعه کبیره

^۱ - طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا سلام الله علیها زنجان .

زیارت جامعه کبیره یکی از متون مهم و معتبر در فرهنگ شیعه است که به معرفی مقام و منزلت اهل بیت (علیهم السلام) می‌پردازد. در این زیارت، به وحدت نوری اهل بیت اشاره شده است که به معنای وجود نور واحدی است که در وجود تمام اهل بیت (ع) تجلی یافته است.

این وحدت نوری به چند نکته اشاره دارد:

۱. نور واحد: اهل بیت (ع) به عنوان مصداق‌های نور الهی معرفی شده‌اند. این نور واحد نشان‌دهنده‌ی ارتباط نزدیک و عمیق آنها با خداوند و رسالت پیامبر اسلام (ص) است.

۲. تجلیات الهی: در زیارت جامعه کبیره، اهل بیت به عنوان تجلیات الهی معرفی می‌شوند که نور الهی را به بشر منتقل می‌کنند. این نور، معرفت و هدایت را به انسان‌ها ارزانی می‌دارد.

۳. همبستگی و اتحاد: وحدت نوری اهل بیت نشان‌دهنده‌ی همبستگی و اتحاد آنهاست. هر یک از اهل بیت (ع) در عین اینکه شخصیت و مقام خاص خود را دارند، اما همگی در نور واحدی شریک هستند و این امر به تقویت اصول دین و هدایت مردم کمک می‌کند.

۴. منبع علم و حکمت: اهل بیت (ع) به عنوان منابع علم و حکمت شناخته می‌شوند و نور آنها به معنای روشنائی بخشیدن به مسیر زندگی انسان‌هاست.

در مجموع، وحدت نوری اهل بیت در زیارت جامعه کبیره به تبیین مقام والای آنها و نقش اساسی‌شان در هدایت بشر اشاره دارد و نشان‌دهنده‌ی ارتباط عمیق آنها با خداوند و رسالت پیامبر (ص) است.

یکی از مباحث کلامی خلقت انبیاء و ائمه علیهم السلام است که حقیقت آفرینش آن‌ها همانند دیگر موجودات، منحصر به پیدایش جسمانی آنها در عصر و زمان خاص خودشان است علاوه بر خلقت ظاهری از آفرینش دیگری به نام خلقت نوری نیز برخوردارند که از آن با تعبیری مثل حقیقت محمدیه در عرفان، یا عقل اول در فلسفه اسلامی به عنوان اولین مخلوق خداوند نیز یاد می‌شود.

خلقت نوری به آفرینش نور پیامبر اسلام(ص)، امام علی(ع) و ائمه(ع) هزاران سال پیش از خلقت آسمان‌ها، زمین و حضرت آدم(ع) اشاره دارد شیخ صدوق برای اثبات ادعای خود مبنی بر اینکه مقام نوری پیامبر اکرم(ص) و امامان معصوم(ع) اولین مخلوق عالم و سبب آفرینش کائنات است، به آیه ۳۱ سوره بقره و روایات دیگر استناد کرده است که مراد از «اسماء» در «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ»^۲ اسماء انبیاء و اسماء حضرت محمد(ص) و اصحاب کساء یعنی حضرت علی، فاطمه، حسن، حسین و ذریه آنها علیهم السلام هستند. معرفت به انبیاء الهی به خصوص خاتم انبیاء حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم و امامان معصوم علیهم السلام به عنوان حجج الهی، پس از معرفت خداوند جل جلاله، از اهم وظایف یک انسان مؤمن و متدین است که ضرورت آن بر کسی پوشیده نیست؛ زیرا درضمن دعایی که امام صادق(ع) برای مردم عصر غیبت بیان داشته است، هدایت و ضلالت انسان در گرو شناخت و عدم شناخت از خداوند، پیامبر(ص) و حجت الهی دانسته شده است.^۳

براساس روایات متعدد، اولین مخلوق، مقام نوری پیامبر گرامی اسلام و ائمه(ع) معرفی شده است. بدین معنا که مقام نوری آنها قبل از آفرینش دیگر موجودات خلق شده اند، ضروری است قبل از طرح مباحث دیگر، معنای «خلق» و «نور» توضیح داده شود.

۲. بقره: ۳۱

۳. محمد ناصر فہیمی، حقیقت آفرینش پیامبر(ص) و امامان معصوم علیهم السلام با مطالعه دیدگاه شیخ مفید و شیخ صدوق، پایان نامه کارشناسی ارشد

۱. خلق

«خلق» به معنای آفریدن، ایجاد کردن، ابداع نمودن است.^۴ راغب اصفهانی خلق را در مورد خداوند به معنای ایجاد چیزی جدید دانسته که اصل و ما بازاء نداشته باشد، اما خلق به معنای آفرینش و ایجاد چیزی از چیزی را هم در مورد خداوند و هم در مورد دیگران صحیح دانسته است، چنانچه در آیات متعدد آفرینش انسان از نفس واحده.^۵ آفرینش انسان از نطفه.^۶ آفرینش جن از آتش.^۷ آفریدن حضرت ابراهیم پرندگانی از گل^۸ و... استفاده شده است.^۹ در مورد خلقت انبیاء و امامان معصوم(ع) نیز معنای دوم استفاده شده است که پروردگار متعال آنها را از نور خودش به عنوان حلقه واسطه برای صدور فیض و خلقت موجودات دیگر آفریده است.

۲. نور

«نور» به معنای ذات و ماهیتی است که خودش آشکار و آشکارکننده دیگر اشیاء است؛ به همین دلیل نور یکی از صفات و اسماء خداوند است.^{۱۰} راغب اصفهانی نیز «نور» را روشنائی پخش شده و کمک کننده به دیدن اشیاء معنا کرده است. بعد آن را بر دو قسم معنوی و محسوس تقسیم کرده است؛ قسم معقول و معنوی آن، مانند نور عقل و نور قرآن بادید بصیرت قابل درک است اما قسم محسوس آن با چشم سر قابل مشاهده بوده و از اجسام نورانی مثل خورشید و ماه، ستارگان و اشیاء نورانی دیگر منتشر می شوند. خداوند نیز خود را به سبب مبالغه فعل خود به نور آسمانها و زمین

^۴ . فیومی، المصباح المنیر العلامة الفیومی، مکتبه اللبنا، ج ۱، ص ۲۹۸

^۵ . نساء : ۱

^۶ . نحل : ۴

^۷ . الرحمن : ۱۵

^۸ . مائده : ۱۱۰

^۹ . راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن - بیروت - دمشق، چاپ: اول، ۱۴۱۲ق، ص ۲۹۶.

^{۱۰} فیومی، المصباح المنیر العلامة الفیومی، مکتبه اللبنا، ج ۲، ص ۳۴۱.

نامیده است که : اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ^{۱۱} به همین معنا در روایات متعدد، خلقت انبیاء و ائمه اطهار علیهم السلام، برگرفته شده از نور خدا معرفی شده است^{۱۲}.

نور در منابع اسلامی به عنوان یک مفهوم عمیق و چند بعدی مطرح می‌شود که در جنبه‌های مختلف زندگی انسانی، معنوی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. در زیر به برخی از تعاریف و تفاسیر نور در متون اسلامی اشاره می‌شود:

۱. نور الهی: در قرآن کریم، نور به عنوان نماد هدایت، حقیقت و علم الهی معرفی شده است. خداوند به خود نور می‌نامد: «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» این آیه نشان‌دهنده‌ی این است که خداوند منبع اصلی نور و هدایت است و همه‌ی موجودات از نور او بهره‌مند می‌شوند.

۲. هدایت: نور در اصطلاح اسلامی به معنای هدایت الهی نیز به کار می‌رود. پیامبران و کتاب‌های آسمانی به عنوان نورهایی هستند که انسان‌ها را به سوی حقیقت و کمال رهنمون می‌کنند. به عنوان مثال، قرآن کریم به عنوان نور و راهنمای انسان‌ها در زندگی معرفی شده است: «وَأَنْتَ كَتَبْتَ الْهُدَىٰ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»^{۱۴}

۳. علم و آگاهی: نور به معنای علم و آگاهی نیز تعبیر می‌شود. در این معنا، انسان با کسب علم و شناخت حقیقت‌ها به نور دست می‌یابد و از ظلمت جهل و نادانی رهایی می‌یابد. «يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ»^{۱۵}

۴. نور وجودی: در عرفان اسلامی، نور به عنوان یک ویژگی وجودی انسان‌ها نیز مطرح می‌شود. انسان‌هایی که از صفات نیکو و تقوا برخوردارند، به نوعی تجلی نور الهی در زمین هستند. این افراد به عنوان «نورانی» توصیف می‌شوند.

^{۱۱}. نور : ۳۵

^{۱۲}. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن - بیروت - دمشق، چاپ: اول، ۱۴۱۲ق، ص ۸۲۸

^{۱۳}. نور : ۳۵

^{۱۴}. شوری : ۵۲

^{۱۵}. مجادله : ۱۱

۱. ایمان به خدا و توکل بر او: ایمان به خداوند و توکل به او می‌تواند انسان را از تاریکی‌ها به سوی نور هدایت کند. قرآن می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ»^{۵۶}
 ۲. نماز و یاد خدا: برقراری ارتباط مستمر با خدا از طریق نماز و ذکر، می‌تواند آرامش و روشنایی را به قلب انسان بیاورد. «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»^{۵۷}
 ۳. توبه و استغفار: بازگشت به خدا و طلب آمرزش از او می‌تواند انسان را از گناهان و تاریکی‌ها رها کند. «وَأَنبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ»^{۵۸}
 ۴. عمل صالح: انجام اعمال نیکو و صالح می‌تواند نور را به زندگی انسان بیاورد. «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ»^{۵۹}
 ۵. علم و دانش: جستجوی علم و دانش، انسان را از جهل و تاریکی‌های می‌بخشد. «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ»^{۶۰}
 ۶. صبر و شکر: صبر در برابر مشکلات و شکرگزاری در برابر نعمت‌ها، می‌تواند انسان را به سمت نور هدایت کند. «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»^{۶۱}
 ۷. معاشرت با اهل علم و فضیلت: دوستی و معاشرت با افرادی که دارای علم و تقوا هستند، می‌تواند انسان را به سوی نور هدایت کند.
- این آموزه‌ها می‌توانند به عنوان راهکارهایی برای خروج از ظلمت و تاریکی درون در نظر گرفته شوند و به فرد کمک کنند تا به سوی روشنایی و آرامش درونی حرکت کند.

^{۵۶}. رعد : ۲۸

^{۵۷}. عنکبوت : ۴۵

^{۵۸}. زمر : ۵۴

^{۵۹}. لقمان : ۸

^{۶۰}. زمر : ۹

^{۶۱}. انشراح : ۶

نتیجه گیری

وحدت نوری اهل بیت (علیهم السلام) در زیارت جامعه کبیره به عنوان تجلیات نور الهی و هدایت کنندگان بشر تبیین می شود. این مفهوم نشان دهنده ارتباط عمیق معنوی بین اهل بیت و خداوند است و آن ها را به عنوان راهنمایانی در تاریکی های دنیا معرفی می کند. منابع معتبر اسلامی، از جمله «مناقب آل ابی طالب» و «بحار الأنوار»، به تبیین فضائل و نورانیت اهل بیت پرداخته و نقش آن ها در هدایت انسان ها را تأکید می کنند. در نهایت، اهل بیت (ع) به عنوان وسیله ای برای نجات و روشنگری بشر شناخته می شوند و تأکید بر این وحدت نوری، ضرورت بهره مندی از معارف آن ها را در زندگی انسان ها یادآور می شود. وحدت نوری اهل بیت (ع) نه تنها به عنوان یک مفهوم معنوی بلکه به عنوان یک واقعیت عینی در زندگی انسان ها مطرح می شود. زیارت جامعه کبیره با تأکید بر این وحدت نوری، یادآور می شود که اهل بیت (ع) تجلیات نور الهی در زمین هستند و نقش مهمی در هدایت بشر ایفا می کنند. این مفاهیم، همواره باید مورد توجه قرار گیرند تا انسان ها بتوانند از نورانیت اهل بیت (ع) بهره مند شوند و در مسیر هدایت قرار گیرند.

پژوهش ارائه شده به بررسی عمیق مفهوم "نور" در قرآن و جایگاه اهل بیت و ائمه معصومین (علیهم السلام) به عنوان نور الهی می پردازد. این مفهوم از دو جنبه نور عام و خاص خداوند مورد بررسی قرار گرفته است که نور عام به وجود مطلق خداوند و روشنگری او برای سایر موجودات اشاره دارد و نور خاص به ائمه معصومین برمی گردد که خود تجلیات نوری هستند که خداوند برای هدایت بشر در نظر گرفته است.

اهل بیت به عنوان "نورالله" در فرهنگ اسلامی شناخته می شوند که در تاریکی های زمین راهنمای انسان ها هستند. ارتباط نزدیک و مستقیم با نور الهی موجب می شود که ائمه (ع) به واسطه های هدایت در زندگی انسان ها تبدیل شوند و با عمل به توحید، صداقت و سیره ایشان می توان به نور حقیقی الهی دست یافت. به موانع و ظلمت های وجودی انسان نیز اشاره می کند که می تواند منجر به دوری از این نور گردد. گناهان، جهل، کین، حسد، و دیگر عوامل منفی به عنوان ظلمت های وجودی معرفی شده اند که انسان را از درک حقیقت و رسیدن به کمال انسانی باز می دارند.

برای خروج از این ظلمت‌ها، چندین راهکار قرآنی تجویز شده است، از جمله: ایمان، تقوا، توبه، عمل صالح، جستجوی علم و معاشرت با اهل فضیلت. این عوامل نه تنها انسان را به روشنایی و آرامش درونی می‌کشاند بلکه به او کمک می‌کنند تا در مسیر حق و رستگاری گام بردارد. در نهایت، متن بر این نکته تأکید دارد که هر کس خواهان برداشتن گام‌های مؤثر در زندگی معنوی و رسیدن به هدایت است، باید به سراغ نور الهی و آموزه‌های اهل بیت (ع) برود و در مسیر آن‌ها گام بردارد تا به نور حقیقی و رستگاری نائل آید.

اهل بیت به عنوان تجلیات نور الهی معرفی می‌شوند که در مسیر هدایت بشر نقش اساسی دارند و با نور خود تاریکی‌های دنیا را روشن می‌کنند. متون اسلامی مانند «مناقب آل ابی طالب» و «بحار الأنوار» به تبیین فضائل و ویژگی‌های نوری اهل بیت پرداخته و بر اهمیت آن‌ها در هدایت انسان‌ها تأکید دارند. اهل بیت (ع) به عنوان راهنمایانی در زندگی انسان‌ها شناخته می‌شوند که از طریق معارف و آموزه‌های خود، بشر را به سمت نجات و کمال رهنمون می‌سازند.

تأکید بر وحدت نوری اهل بیت، ضرورت استفاده از معارف آن‌ها را در زندگی روزمره یادآور می‌شود و نشان‌دهنده اهمیت پیروی از این الگوها برای رسیدن به سعادت و راهیابی به حقیقت است.

منابع و مآخذ

*قرآن کریم

*دعای جوشن کبیر

- [۱] محمد باقر تحریری، جلوه های لاهوتی شرح زیارت جامعه کبیره، جلد ۱، ۱۴۰۱، نشر بوستان.
- [۲] محمد باقر تحریری، جلوه های لاهوتی شرح زیارت جامعه کبیره، جلد ۲
- [۳] محمد باقر تحریری، جلوه های لاهوتی شرح زیارت جامعه کبیره، جلد ۳
- [۴] محمد ناصر فہیمی، حقیقت آفرینش پیامبر(ص) و امامان معصوم علیہم السلام با مطالعه دیدگاه شیخ مفید و شیخ صدوق، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۴۰۱.
- [۵] جوادی آملی، ادب فنای مقربان، شرح زیارت جامعه کبیره، ج ۱، ۱۳۹۸، نشر اسراء.
- [۶] محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، جلد ۲۶، چاپ ۳، ۱۳۹۶، نشر دار الکتب الاسلامیہ.
- [۷] احمد بن محمد فیومی، المصباح المنیر العلامہ الفیومی، مکتبہ اللبناں، ج ۱، ۱۳۹۷، نشر موسسه دار الہجرہ.
- [۸] احمد بن محمد فیومی، المصباح المنیر العلامہ الفیومی، مکتبہ اللبناں، ج ۲.
- [۹] راغب اصفہانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن - بیروت - دمشق، چاپ: اول، ۱۴۱۲ق.
- [۱۰] احمد ابن فارس مقاییس اللغہ، ج ۳، ۱۳۵۸، نشر دارالفکر بیروت.
- [۱۱] سمیرا رادمہر، فضائل علمی - فرهنگی اہل بیت (ع) در زیارت جامعہ کبیرہ، مجلہ علمی علوم انسانی (سال ششم)، شمارہ ۲۱، بہار ۱۳۹۹، ص ۹۹.
- [۱۲] سید ابن طاووس، اقبال الاعمال، مترجم محمد روحی، ۱۳۹۹، نشر سماء قلم.
- [۱۳] محمد سند، بررسی محتوایی زیارت جامعہ کبیرہ، ترجمہ عدنان درخشان.

[۱۴] سید محمد علیا نسب و همکاران ، ارزیابی دیدگاه یوری روبین در روایات خلقت نوری اهل بیت ، فصلنامه علمی پژوهشی انجمن کلام اسلامی حوزه . سال ۱۲ ، شماره ۴۶ ، پاییز ۱۴۰۳ .

[۱۵] امداد توران ، تحلیل سند و محتوای دو حدیث رضوی درباره خلقت نوری ، ۱۳۹۴ .